
NOVE PRIDOBITVE *NEW ACQUISITIONS*

7 PUSTNIH LIKOV VRBIŠKIH ŠEM

Adela Pukl

211

V preteklem letu smo z odkupom sedmih pustnih likov (oprav in naličij) vrbiških šem¹ v Slovenskem etnografskem muzeju (SEM) povečali zbirko slovenskih pustnih likov, s čimer nadaljujemo leta 2018 začeto načrtno zbiranje in dopolnjevanje obstoječih zbirk pustnih naličij in pustnih oprav.

Od leta 2018 do 2022 smo s strani Ministrstva za kulturo prejeli sredstva za odkupe predmetov pustne premične kulturne dediščine, saj zbirko dopolnjujemo s predmeti, ki so bili v uporabi v preteklih desetletjih. Kljub temu, da je šlo pri vrbiških šemah za enak tip predmetov, pa smo morali tokrat skupaj s člani Kulturno turističnega društva „Vrbišće šjme“ Vrbica na poziv s strani Ministrstva za kulturo ovrednotiti vsak predmet posebej glede na porabljen material za izdelavo novih oprav, ki bodo nadomestila obstoječe oprav – stare predmete (pustnih likov), ki so bili izdelani leta 1995 in so bili v uporabi še v pustnem nemem gledališču na pustno nedeljo (27. 2. 2022). V SEM želimo odkupiti celotne pustne like, ki imajo zgodovino in neprecenljivo vrednost za njene nosilce. Nosilci obstoječe pustne like vedno nadomestijo z novimi, ki jih bodo uporabljali in nosili. Zato ovrednotena material in delo nista bila uporabljena za predmete, ki so predmet odkupa, šlo je le za metodologijo določitve cene. Nobena maska ni bila narejena industrijsko in je težko ovrednotiti ceno mask in pripadajočih pustnih oprav, saj gre za ogromno vložnega dela predanih ljudi, ki skrbijo za prenos dediščine in njeno ohranjanje. Pri tem ne gre le za vloženo delo in porabljen material, temveč tudi za znanje, ustvarjalnost, pripadnost, občutek identitete, človeško domiselnost in iznajdljivost, vključevanje likov glede na družbene spremembe, medsebojno sodelovanje in povezanost skupnosti. Marca 2022 je SEM sicer dobil odobrena sredstva za odkup, vendar ne za odkup predmetov kot v preteklih letih in kot za druge predmete, ki jih je predlagal za odkup v letu 2022, temveč za kritje programskih materialnih stroškov Koordinatorju varstva nesnovne kulturne dediščine² za pridobitev Zbirke pustnih mask vrbiške šeme.

¹ Lokalno se imenujejo vrbišće šjme, sama uporabljam skozi celoten članek poimenovanje vrbiške šeme.

² SEM od leta 2011 opravlja naloge Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine. Program in finančna sredstva za delovanje sta ločena od rednega dela SEM.

V SEM imamo od leta 2006 na stalni razstavi *Med naravo in kulturo* predstavljenega belega lovca (edini pustni lik vrbiških šem v zbirkah SEM) in lončeni bas na dreto. Predmeta sta bila odkupljena za razstavljanje na stalni razstavi.

212

Beli lovec in bas na dreto na razstavi *Med naravo in kulturo* (foto: Blaž Verbič, SEM, 2023)

Vrbiške šeme so pustna skupina z okoli šestdesetimi liki iz vasi Vrbica pri Ilirski Bistrici. Liki se delijo na bele ali gosposke šeme in na črne šeme ali podložnike. Najbolj prepoznavna in po nastanku najstarejša lika sta beli in črni lovec (louc). Na pustno nedeljo v vasi zaživi nemo gledališče, v torek v vasi pripravijo poberijo,³ v sredo (na pepelnico)⁴ pa skupina pokoplje pusta.

Na pustno nedeljo se vrbiške šeme zberejo ob vaškem koritu v središču vasi. Nemo gledališče, v katerem pustni liki ne govorijo, le s kretnjami in z obnašanjem prikazujejo svoje poslanstvo, začne beli lovec. S tekom po vasi in ob ritmičnem zvonjenju zvoncev naznani začetek pustovanja; takrat k vaškemu koritu začnejo z vseh strani prihajati preostali pustni liki. Pri tem zganjajo norije ali opravljajo svoje delo: hudič preganja

³ Takrat niso našemljeni v tradicionalne pustne like, temveč v sodobne pustne like (indijanci, različne živali ...).

⁴ Na ta dan so oblečeni v vsakdanja oblačila.

otroke, orači orjejo, kmetice grabijo, drvar žaga in podira drevesa, ribničar prodaja suho robo ... Nato se črni in beli lovec postavita na zgornji del trga, kjer z enakomernim poskakovanjem z zvonci napovesta konec programa in skupinsko fotografiranje vseh sodelujočih.

Po fotografiranju se razporedijo v sprevod in se odpravijo proti spodnjemu delu vasi. Prvi hodi zastavonoša, ki nosi prapor, sledijo mu bele, nato še črne šeme, ki med sprevodom izvajajo vragolije ... V spodnjem delu vasi nemo predstavo ponovijo. Po predstavi se skupaj odpravijo na karneval v Ilirsko Bistrico.

Najstarejši znani ohranjeni dokument o pustnih likih iz Vrbič je fotografija iz leta 1935, ko so šeme obiskale Ilirsko Bistrico. Takrat je skupina štela 28 likov, sodelovali pa so lahko le moški. Po drugi svetovni vojni so pustovanje obnovili, leta 1968 pa so vanj vključili tudi ženske.

213

Za Vrbiške šeme so značilna usnjena naličja. Izdelava usnjenega naličja (larfe), ki je dolgotrajen proces, zahteva posebna znanja in veščine ter ustvarjalnost in iznajdljivost izdelovalca. V prvi delovni fazi iz primerne lesa izdelajo kopito v velikosti in obliki glave (za vsak lik imajo svoje kopito). Usnje najprej namakajo v vodi, da se primerno zmečka. Nato ga napnejo čez kopito in pripnejo s posebnimi žeblički, da se posuši in dobi obliko. Tako oblikovanemu izrežejo odprtine za oči in usta, mu morda dodajo brke, gube ..., na koncu naličje pobarvajo. Usnjena naličja zna izdelati le še nekaj posameznikov, ki svoje znanje prenašajo na mlajše generacije: Boris Čekada, Janez Čekada, Marijan Prosen in Tomaž Prosen.

SEM je od Kulturnega turističnega društva »Vrbišče šjme« Vrbiča odkupil sedem pustnih likov: črnega lovca, belega lovca, medveda, cigana, ciganko, par belih šem (ženski in moški lik) za zbirko Kustodiata za duhovno kulturo SEM. Odkup je bil realiziran oktobra 2022.

Črni lovec, imenovan črn louc, ima ovčji kožuh črne barve za sprednji in zadnji »talj«, žakljevine za hlače, moško bombažno srajco s prišitimi rokavi iz žakljevine, usnjene čevlje, črne volnene rokavice, »kapo« iz ovčjega kožuha črne barve z enim turnom, na vrhu belo konjsko žimo na kovinskem žičnem ogrodju, obrvi in brke iz bele konjske žime, jezik iz platna rdeče barve, usnjen nos, kovinske zvonce, privezane na vrv iz konoplje, in leseno ukrivljeno palico »krvalja«.

Beli lovec, imenovan beu lovc, ima ovčji kožuh bele barve za sprednji in zadnji »talj«, žakljevine za hlače, moško bombažno srajco s prišitimi rokavi iz žakljevine, usnjene čevlje, bele volnene rokavice, »kapo« iz ovčjega kožuha bele barve z dvema turnoma, na vrhu del iz črne ovčje kože in črne konjske žime na kovinskem žičnem ogrodju, obrvi in brke iz črne konjske žime, jezik iz platna rdeče barve, usnjen nos, kovinske zvonce, privezane na vrv iz konoplje, in lesene klešče.

Črni lovec (Foto: Blaž Verbič, SEM, 2023)

Beli lovec (foto: Blaž Verbič, SEM, 2023)

Medved ima glavo iz temno rjavega pliša na kovinskem žičnem ogrodju, celotna obleka je izdelana kot kombinezon iz temno rjavega pliša, jezik ima iz plastike, oblečene v blago rdeče barve, zobe iz bele koprene, dlesni iz skaja, oči iz gumbov, usnjene rokavice, oblečene v temno rjav pliš, prevleko za čevlje iz pliša temno rjave barve, usnjen pas okoli vratu s kovinsko sponko, na katerem je medeninast zvonček, in kovinsko verigo, ki je na koncu pripeta na usnjen jermen za gonjenje.

Cigan⁵ ima usnjeno obrazno naličje, klobuk iz klobučevine, lasuljo iz umetne mase, ruto in srajco iz bombaža, obleko (jopič in hlače), nogavice, usnjene čevlje, volnene rokavice in kovinske činele na usnjem jermenu.

Ciganka⁶ ima usnjeno obrazno naličje, lasuljo iz umetne mase, trak, okrašeno/okrašen s kovinskimi okraski, srajco, brezrokavnik, usnjene rokavice, krilo iz blaga, na katerem so prišite igralne karte, ruto iz blaga, obrobljeno z okrasnimi trakovi, usnjene čevlje in tamburin.

⁵ Poimenovanje likov je povzeto po lokalnem poimenovanju.

⁶ Poimenovanje likov je povzeto po lokalnem poimenovanju.

Medved (foto: Blaž Verbič, SEM, 2023)

Cigan (foto: Blaž Verbič, SEM, 2023)

Bela šema – moški ima usnjeno obrazno naličje klobuk, srajco, kravato, pas iz blaga, bele hlače iz blaga, usnjene čevlje, bele bombažne rokavice in leseno »krvaljo« oziroma palico.

Bela šema – ženska ima usnjeno obrazno masko »larfo«, slamnat klobuk, lasuljo iz umetne mase, belo bluzo in krilo, volnen plet, hlačne nogavice bele barve, usnjene sandale, senčnik – »marelo«, bele rokavice in žensko torbico.

Tudi leta 2023 smo nadaljevali s predstavljanjem pustnih likov in pustnih šeg na razstavi v Slovenskem etnografskem muzeju. Na kulturni dan, 8. februarja, smo skupaj s predstavniki Vrbiških šem odprli razstavo *Vrbišče šjme / Shrovetide custom in Vrbiča*. Priprava tovrstnih razstav mi vedno znova predstavlja poseben izziv. Kaj predstaviti, kaj pokazati ali kaj zamolčati. Moje prvo srečanje z vrbiškimi šemami je bilo pred desetimi leti. In če povem po pravici, se mi zdi, da se v tem desetletju ni dosti spremenilo. Kakšno leto je kakšen pustni lik več, kakšen manj. Zato sem se morala pri pripravi razstave kar potruditi, da smo s fotografijami predstavili skoraj vseh 60 likov. Zahvala, da je bil mozaik skoraj popoln, gre tudi fotografom in raziskovalcem pustnih mask Primožu Hiengu, Romeu Volku in Mihi Špičku. Razstava je bila razdeljena na dva dela: na predstavitev

Ciganka (foto: Blaž Verbič, SEM, 2023)

Bela šema – moški (foto: Blaž Verbič, SEM, 2023)

izbranega dela pustne skupine in šege v sodobnosti s predmeti in fotografijami ter fotografski pregled starih fotografij iz arhiva Kulturno turističnega društva, katerega avtor in kustos je bil Miha Špiček. Posebnost letošnje razstave pa sta bila posnetka o pustu v Vrbi iz leta 1979 in 1983, posneta na 8 mm film, snemalca Marijana Prosen. Film⁷ so za potrebe razstave digitalizirali v Slovenski kinoteki. Obiskovalci so lahko primerjalno gledali tudi video⁸ dr. Nene Židov o vrbiških šemah iz leta 2013.

Priprava tovrstnih razstav pomeni veliko odgovornost kustosa/avtorja do ljudi/nosilcev dediščine na terenu. Predstava dediščine mora vedno potekati v sodelovanju in dogovorih z nosilci. Da so bile vsebine ustrezno predstavljene, liki pravilno razstavljeni (zvonci pravilno privezani, srajce pravilno nameščene ...), gre zahvala predstavnikom Kulturno turističnega društva „Vrbišče šjme“, še posebej Tomažu Prosenu in Borisu Čekadi, ki sta me ves čas prijazno usmerjala in izobraževala.

⁷ Montaža Nadja Valentinčič Furlan, produkcija Tomaž Prosen in Slovenski etnografski muzej, 2023, 6 minut.

⁸ Montaža Manca Filak, produkcija Slovenski etnografski muzej, 2018, 7 minut.

Bela šema – ženska foto: Blaž Verbič, SEM, 2023

Razstava Vrbišče šjme / Shrovetide custom in Vrbiča (foto: Blaž Verbič, SEM, 2023)